

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-79.1-13>

УДК 821.161.09Слово+821.161.2.09Рильський

Омелянчик Т.Г.

Комунальний заклад вищої освіти
«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»РЕМІНІСЦЕНЦІ ЗІ «СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ»
У ПОЕМІ МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО «СЛОВО ПРО РІДНУ МАТІР»

Анотація. У статті розглядаються прояви ремінісценції «Слова о полку Ігоревім» у «Слові про рідну матір» Максима Рильського. Автор відслідковує здійснюване поетом нагадування читачеві про літературні витоки свого твору, обґрунтовує їхню доречність та доцільність. У роботі значна увага приділена частковому аналізу обох творів, надається можливість читачеві перегорнути ті сторінки історії країни, що відображають переломні періоди її життя. Відслідковуючи шляхи та засоби ремінісценції, автор проводить думку про те, що народна пам'ять, якою струменить твір Максима Рильського – це міцна ланка між історією та сучасністю, завжди мала величезне значення у суспільному житті країни, адже правомірність такого підходу класика української літератури до визначення ролі історичних надбань для наступних поколінь підтверджує і сучасна література.

Ключові слова: ремінісценція, авторський задум, поетичний талант, громадянська мужність, історія і сучасність, переспів, художній прийом, художнє втілення, епічне світовідчуття, любов до рідної землі.

Omelianchuk Tetiana

Communal Higher Education Institution
«Vinnytsia Humanities Pedagogical College»REMINISCENTS FROM THE «THE SONG OF IGOR'S CAMPAIGN»
IN THE POEM BY MAXIM RILSKY «A WORD ABOUT HIS MOTHER»

Summary. The article deals with the manifestations of reminiscence of «The Song of Igor's Campaign» in Maxim Rylsky's «The Word about his Mother». The author traces the poet's reminder of the literary origins of his work, and substantiates their relevance and appropriateness. This paper pays considerable attention to a partial analysis of both works, and enables the reader to turn over those pages of the country's history that reflect the turning points of her life. By tracing the ways and means of reminiscence, the author thinks that the folk memory, by which the work of Maxim Rylsky is to flow, is a strong link between history and modernity, which has always been decisive in the public life of the country, since the legitimacy of such an approach of the classic of Ukrainian literature to the definition the role of historical heritage for future generations is confirmed by contemporary literature. The author emphasizes the importance of the ideological and emotional pathos of M. Rylsky's poem, which was manifested in the affirmation of Ukraine's immortality and confidence in the victory over the bloody enemy by the various artistic means which the noble neoclassic man so masterfully possessed. What is also important is the fact that the artistic technique is singled out and named, which achieves the effect of the bright originality of both works, the sublime, the extraordinary emotional saturation that is conveyed to the readers, filling their hearts with love for the Fatherland, for its spiritual heritage. It is appropriate to isolate the organic intertwining in the colorful network of each of the poems, some motifs and imagery of ancient Russian vocabulary. Due to the organic nature of the rich set of artistic means of the two poetic masterpieces, the author of the study followed the lyrical flow and high skill of the authors with regard to the sound organization of the language «The Song of Igor's Campaign» and «The words about the native mother». The deep patriotic content of "The Word ..." of Rylsky is not only embodied in the perfect artistic form. This poem captures us with the beauty of thought and feeling. The poet paints the word, taking from his artistic palette the most subtle colors and shades. Thanks to his ability to do it skillfully, as if alive, we see the Motherland, her great sons and daughters; we hear her word-song, which has come to us from the very depths of the holy world of the dying Boyan.

Keywords: reminiscence, author's plan, poetic talent, civic courage, history and modernity, perespev, artistic reception, artistic embodiment, epic worldview, love for the native land.

Постановка проблеми. У наш непростий час, коли гострий дефіцит культури, звуження сфери її впливу в сучасному суспільстві, традиційна освіта, головною метою якої є засвоєння знань, умінь та навичок, загострили проблему розвитку особистості учнів, звели до мінімуму потребу самовдосконалення шляхом знайомства з кращими творами мистецтва, шедеврами світової та вітчизняної літератури.

Проте, і за таких умов, неможливо залишити поза увагою такі літературні твори, які, завдяки своїй ідейно-художній глибині, завжди будуть сучасними та злободенними. Поза всякими сумнівами, до них належить невмируще «Слово о

полку Ігоревім» та «Слово про рідну матір» Максима Рильського.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цілком закономірно, що методикою вивчення цих творів досить докладно займалися науковці-методисти, літературознавці, філологи-практики.

Досить ґрунтовними є напрацювання професора В. Борщевського, академіка О. Білецького, академіка І. Білодіда; літературознавців О. Ковальчук, А. Єфімова, С. Єрмоленко, В. Карпової, Г. Колесник; сучасних українських митців П. Воронька, Б. Олійника, П. Перебийноса, І. Цюпи.

Глибокий патріотичний зміст творчості Максима Рильського досліджували В. Базилевський, Л. Булаховський; фундаментальну зіставно-порівняльну характеристику словесно-образних систем у «Слові про рідну матір» та «Слові о полку Ігоревім» поряд з дослідженням творчості Олександра Олеся та Павла Тичини дав у одній із своїх праць відомий літературознавець К. Буркунт.

Мета статті – у процесі дослідження та літературного аналізу двох перлин вітчизняної літератури звернути увагу на те, наскільки у «Слові про рідну матір» відчутний відгомін «Слова о полку Ігоревім», показати процес ремінісценції, як здійснюване поетом нагадування читачеві про давній твір української літератури та його текстові компоненти, актуальність його звучання на всіх етапах життя народу.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Слово про рідну матір» – один з найважливіших творів Максима Тадейовича Рильського. У ньому повно і яскраво виявилися великий поетичний таланти і громадянська мужність видатного українського митця. Наповнена високим патріотичним та інтернаціоналістичним пафосом, ця невелика поема в грізну воєнну годину сприймалася як заклик, як палке пристрасне звертання до воїнів, усього народу захистити від ворога рідну Батьківщину [1, с. 61].

Того пам'ятного дня, 29 листопада 1941 року, до Саратова приїхало чимало представників творчої інтелігенції, робітників, колгоспників, воїнів з фронту, щоб стати учасниками першого Всеукраїнського антифашистського мітингу... Закінчено всі приготування. У залі врочиста тиша. Лунає голос диктора: «Слухайте, слухайте! Говорить Радянська Україна...» Всі радіостанції Радянської Вітчизни транслюють першу передачу радіостанції імені Тараса Шевченка. Слово надається поетові-академіку Максиму Рильському... Він встає з місця, іде повільно до імпровізованої трибуни, ніби несе на плечах якийсь тягар. Обличчя бліде і строге, немов висічене з каменю. Вийшов уперед, окинувши поглядом насторожений зал. Намагається бути спокійним і все ж хвилюється. У його руках тремтять списані аркуші паперу. Зупинився перед застеленим червоною скатертиною столом, на якому встановлено мікрофон і, глибоко зітхнувши, почав приглушеним голосом свою промову. Здавалося, що поет звертався не тільки до присутніх тут сотень, а до тисяч людей, обличчя яких зримо бачив перед собою... І там, далеко, на поневолений, але нескорений Україні, і на вогневих рубежах фронтів, і в партизанських землянках... Поет увібрав у своє серце всі болі і страждання, всі помисли і надії свого народу. Після невеличкого зворушливого прозового вступу Максим Тадейович перейшов до поезії. Це було його знамените «Слово про рідну матір»... І всі, що були присутні в цій залі, на крилах чарівного слова поета переносились туди, на рідну Україну, до берегів Дніпра і Псла, до синіх рік і голубих озер, у край, де точилася страшна, кривава битва, де гриміли гармати... І, звісно ж, не тільки присутні на мітингу вбирали ті рядки у свої серця. Радіохвилі рознесли могутнє Слово поета по всій зем-

лі нашої, і воно стало бойовим кличем. Вогнисто-розпашілий поет стояв перед мікрофоном і був схожий водночас і на месника, і на пророка. За ті короткі хвилини, доки читав свій незвичайної сили твір, поет із мрійника перетворився в бояна і пломенів, наче смолоскип... «Слово про рідну матір» народилося з болю і гніву, з гарячої, синівської любові до України, з глибокої віри, і всі ці чуття могутніми колами розходилися по всій неосяжній землі Вітчизни, як звуки найгучнішого дзвона [2, с. 594–596].

Поема наскрізь пронизана глибоким патріотизмом, який не є авторським фарсом, адже поет відслідковує віковичне коріння цього патріотизму, що сягає глибин історії, засобами яскравих образів автор зумів нерозривно поєднати історію і сучасність, створивши гордий і прекрасний образ Вітчизни-матері. В основі створення таких образів – звернення М. Рильського до давньої лексики, усної народної творчості, літературних творів попередників, фундаментальності «Слова о полку Ігоревім».

Соковите гроно ремінісценцій спостерігаємо саме під час аналізу твору Максима Рильського та твору давньої руської літератури. Порівняємо: в «Слові о полку Ігоревім» через призму коротких мудрих сторінок спостерігаємо панораму великої рівнини Русі і показує становище земель від Карпат до низовини Волги, від Ільмень-озера до Чорного моря:

Іржуть коні за Сулою,
Слава дзвенить у Києві,
Сурми сурмлять в Новгороді,
Стяги мають у Путивлі-граді...

Сідлай, брате, свої коні бистрі,
Мої бо вже готові стоять,
Під Курськом осідлані.

Див кричить на верху дерева,
Велить послухати землі незнаній, –
Волзі та й морю,
Сулі та й Сурожу,
Корсуню ще й тобі,
Тмутороканський ідоле!

...Сонце сяє в небі ясному,
Ігор князь – у Руській землі!
Дівчата співають на Дунаї,
В'ються голоси через море
До Києва города.
Іде Ігор Боричевим
До святої богородиці Пирогощії.

Д.С. Лихачов твердить, що заклик в «Слові...» до єдності доводиться не лише на прикладі невідомого походу князя Ігоря проти половців, але й розкриває широкий образ Руської землі, яка має велику кількість міст, річок, численне населення, безкраї простори рідної слов'янської землі. Не міг змиритися Святослав з втратою такого безцінного багатства.

Зронив тоді великий Святослав
Золоте слово, зо слізьми змішане:
«Дітки мої, Ігорю і Всеволоде!
Рано взяли ви землю Половецьку
Мечами разити,
А собі слави шукати.

Інгвар і Всеволод

І всі ви, три Мстиславовичі,
Не лихого гнізда кречети, –
Чи не в битвах,

Не в звитягах славетних
Здобули ви собі володіння?
Де ж ваші золоті шоломи,
Щити добрі і списи лясські?
Загородіть полю ворота
Гострими своїми стрілами
За землю Руську,
За рани Ігореві,

Хороброго Святославовича!»

У Рильського читаємо:

Гримить Дніпро, шумить Сула,
Озвались голосом Карпати,
І клич подільського села
В Путивлі, сивому чувати.

Як бачимо, очевидним є те, що автори обох шедеврів, описуючи занадто тривожні часи, які, хоч і суттєво віддалені у часі, проте будять у сучасників – патріотів одні і ті ж почуття, адже від ворожої навали страждає рідна земля.

Обидва автори майстерно користуються на-роднописними образами та засобами. Це і елементи, що притаманні казкам (зачин та кінцівка у творі про безславний Ігорів похід), і анафора у Рильського.

Проявом ремінісценції вважаємо і те, що автори зуміли конкретний етап героїчної боротьби за рідну землю побачити в загальноісторичному плані, органічно пов'язати його з минулим і передбачити перспективу, визначити його роль і місце в історії. Таким масштабним, епічним світовідчуттям наскрізь пронизані обидва твори творчі. В поемах оригінально взаємодіють епос і лірика. Автори осмислюють певні конкретні проблеми і вводять їх у систему одвічних філософських проблем буття – боротьби розуму з безумством, добра зі злом. У такий спосіб вони намагаються в образах-символах створити узагальнений образ часу, розкрити сутність найважливіших процесів, що відбувалися в ньому. Безперечним є те, що епічність обох поем – категорія змістова, яка виражає зв'язок афористично зображених подій, переживань з часом, епохою, розкриває суттєві процеси і закономірності цих епох. А тепер, через образи-деталі читач відчуває специфічні особливості епічної форми ліричного. Знаходимо ці образи в тексті поеми «Слово про рідну матір» і розкриваємо їхнє глибинне значення: «Земля, яку сходив Тарас малими босими ногами», «Степів широчина бездонна», «Синь озер, І Псло, і повів рути-м'яти», «Зоря горить рожева».

І постає питання: чи не зійшли вони з родючого ґрунту «Слова о полку Ігоревім», на якому так комфортно почувалася муза Максима Рильського?.. Фактно не так, то чому ж до наших днів дожили прекрасні рядки давнього манускрипту в перекладі шляхетного неокласика?

Боян бо наш віщий

Як хотів кому пісню творити,
Розтікався мислю по дереву,
Сірим вовком по землі,
Сизим орлом попід хмарами.
Спогадає перших днів усобиці –
Випускає він десять соколів

А на зграю лебединую:
Котру сокіл доганяє,
Та перша і пісню зачинає ...

Або:

Довго ніч темніє.
Зоря-світ запалала.
Сивий туман покриває поле,
Примовкає солов'їний щебет,
Галчиний гомін здіймається.
Загородили русичі
Поле щитами багряними,
Шукаючи собі честі,
А князеві слави.

І ще:

Ой рано-вранці пораненьку
Кривава зоря світ-день ізвістує,
Чорні хмари находять з моря,
Чотири сонця закрити хочуть.
Трепече в них синя блискавка. –
Бути грому великому,

І це лише невелика частина тих перлів, якими рясніє уся поема.

Окремої уваги з точки зору ремінісценції обох поем заслуговує образ ліричного героя у кожній з них.

Повернемося у далеку епоху «Слова о полку Ігоревім». Ліричний герой – патріот, палко залюблений у рідну землю, йому не байдужа доля своїх сучасників, свого народу, він висловлює своє бачення назрілих проблем, здійснює спроби аналізу, називає причини поразок та невдач, дає поради, застерігає [3, с. 124].

Ліричний герой «Слова про рідну матір» – це образ сучасника автора, громадянина, патріота, інтернаціоналіста, який любить і возвеличує радянський народ, його історію, славить героїчну боротьбу з ворогом, мудру політику комуністичної партії [3, с. 223] (куди від правди подітися, так тоді було...) дружбу народів-братів, (яка тоді, дійсно, процвітала, хоча, чесно кажучи, підводні рифи таки були...). Підкреслимо, що саме палка експресія розвитку думок і вияву почуттів є основою ліричного начала поеми, рушійною силою сюжету і водночас зумовлює її епічний характер. Задумаємося, чи не «Слово о полку Ігоревім» «підживило» пагони художньої довершеності поеми М. Рильського?

У цьому специфіка жанру, діалектика взаємодії епічних і ліричних елементів у змістово-художній структурі обох поем. Отже, й визначення їхнього жанру опронизане нитками ремінісценції!

– Це поеми-сповіді?

– Так!

– Це поеми-клятви?

– Так!

– Це поеми-ораторії?

– Так!

– Це поеми-символи?

– Так!

Тому що закликають вони нас, сучасників, бути гідними спадкоємцями героїчних звершень народу в минулому, усім життям, працею продовжувати славні діла батьків, відстоювати незалежність рідної землі, активно боротися за мир на планеті, за світле майбутнє своїх нащадків.

Неможливо обійти увагою той факт, що М. Рильський приділив велику увагу точності перекладу «Слова о полку Ігоревім» на українську

мову, який він зробив і видав книгою в 1939 році. Цей переклад був максимально наближеним до змісту оригіналу. Він не втратив актуальності і в наш час.

М. Рильський використав «Слово...» у творах «Чумаки» (1923), «Сіно» (1927), «Любов» (1936-1940 рр.). У період Великої Вітчизняної війни пише поему «Слово про матір-батьківщину», в якій є 10 посилань на патріотизм воїнів князя Ігоря, їх хоробрість, боротьбу за рідну землю. Ці ж ідеї звучать у творах «Зоря встає» (1941), «Чаша дружби» (1942), «Мати» (1944). У післявоєнний період М. Рильський у своїй творчості продовжує звертатись до «Слова...», а у 1950 році видає другий переклад поеми. На основі глибокого вивчення її змісту пише твір «Безсмертна пам'ятка». Над ним він працював понад 40 років.

«Це була новітня ода, в якій стверджувалась ідея безсмертя народу, нездоланності його духу», – так визначив ідею і жанр твору Л. Новиченко. Білецький називав «Слово...» величним хоралом. «М. Рильський дав довершений і монументальний портрет духовної сутності України», – зауважує сучасний літературознавець Володимир Моринець. Справді, перед нами – не просто поема, а поема-ода, поема-гімн, поема-ораторія, масштабне, панорамне полотно тисячолітньої історії України і її розлога поетична географія. І все це сконденсовано ліричною пристрасною в карбовано стислі й образно-емоційні воднораз вислови, закуті в гармонійні ямбічні секстини (шестирядкові строфи з римуванням абабаб), пов'язані між собою анафоричними повторами: «Благословен...», «Благословенна...» [4, с. 182]. Та, може, найточніше жанрове означення приховане в самій назві твору – «Слово...». Недарма й образна тканина та поетична лексика тексту, щедро інкрустованого старослов'янськими, безліч разів перегукуються зі «Словом о полку Ігоревім». Ось найвиразніші ремінісценції: «Лисиці брешуть на щити», «Кличе див поверху древа», «Дух Боянів», «...Сонце устає на сході!».

Художня досконалість шестирядкових строф, що постають як майстерно викинчені синтаксичні одиниці, підкреслюється ще й наявністю виразних анафор, змістовністю паралелізмів, продуманістю повторів.

По-різному визначають жанр твору: лірична поема, ода псалом, хорал, слово (за аналогією до давньоукраїнської пам'ятки княжої доби). Кожна з дефініцій правомірна, бо адекватно виражає зміст шедевра. Це справді високе художнє осягнення духу епохи, прекрасний здобуток нашої літератури. Рідна земля вічна, адже у пам'яті мільйонів вона постає в багатстві й красі своєї природи. «Степів широчина бездонна», котра «зеленим океаном» пливе «круг білого Херсона», котра «свій дівочий гнучкий стан до Дніпрового тупить лона», – це один з чарівних образів, якими передається краса України.

На тлі високого, священного патріотизму цього твору, на перший погляд, розумим дисонансом видаються нам з перспективи сьогодення згадки про партію, братній російський народ, кремлівську огорожу та інтернаціональну дружбу. Що ж – данина часові перейшла в розряд анахронізму. Та зауважений дисонанс – тільки політичний, але не поетичний. З есте-

тичного погляду ці строфи, згірчені присмаком збанкрутілої ідеології, такі ж довершені, як і решта [5, с. 9–10]. Словесна форма їх так само відточена, засоби образотворення такі ж піднесені та влучні, і тому ідейні анахронізми не випадають з художньої тканини тексту. Тому й не наважуються вилучити їх, читачу (хоча багато вчителів саме так і роблять): так, Рильський тоді такий був і так писав – не інакше. Чи так він думав? Не знати. Можемо хіба будувати версії, що такими ідеологічними «щитами» (термін Тичини) поет мусив прикривати свій національний біль і національну пристрасність. Та в кожному разі – не в тому головне. Перед нами – не тільки документ письменницького патріотизму, але й досконалий мистецький взірєць громадянської поезії найвищого ґатунку. Поезія «Слово про рідну матір» відображає події високого громадянського звучання і написана у патетичному ораторському ключі [6, с. 7].

Усіма помислами своїми поет линує до рідної України, яка знемагала у нерівній боротьбі, але не падала на коліна перед окупантом. В уяві постають чарівні картини природи України, з її зеленими океанами степів, гаїв та дібров, синню чистих озер і тихоплинних річок. Прекрасною була наша земля навіть тоді, коли її поливав «дрібними росами-сльозами» великий Кобзар. Ніякій силі не осквернити тієї землі, «...що освятив Тарас своїми муками-ділами...що окрилив Тарас громовузкими словами». Підкреслені тропи (метафори та епітети) передають суть Шевченкової творчості. В роки смертельної сутички з фашизмом «гаряча дума Кобзаря» стояла на сторожі радянського народу. Крім Шевченка, Україну «окрилили» й прославили у віках також інші її видатні сини та дочки. Україна – це філософ і поет, мандрівний учитель народу Григорій Сковорода. Україна – це «молоток Каменяря і струни Лисенка живії, і слави золота зоря круг Заньковецької Марії!».

Поет гордий тим, що на історичних роздоріжжях Україна не самотня, що силу і певність черпає вона з цілющого джерела, ім'я якого – дружба народів. Це поняття спільності передано гарним поетичним образом («гроно світле сестер»). Щира дяка вірним побратимам за солідарність і допомогу звучить у десятій строфі. Як не радіти, коли «на ясні зорі й тихі води» творчого життя йдуть, відчуваючи плече один одного, брати на чолі з «російським сміливим королем». То чи ж може статися, щоб отака монолітна «сім'я велика, вольна, нова», здружена родина соціалістичних націй впала в гітлерівське ярмо? – запитує поет. А запитує він схвильовано, пристрасно:

Хто може випити Дніпро,
Хто властен виплескати море,
Хто наше злато-серебро
Плугами кривди переоре,
Хто серця чистого добро
Злобою чорною поборе?

Уся строфа звучить як одне риторичне запитання. Особливої сили досягає автор, зіставляючи контрастні, навіяні народною мудрістю поняття: *злато-серебро і плуги кривди, серця чисто добро і чорна злоба*. З фольклорних джерел видобуто й такі поетичні деталі:

Хто чорну витеше труну
На красний Київ наш і Канів?..
Чи совам зборками орла?
Чи правду кривді подолати?

Відповідь – єдина: ніколи!

Висновок. Отже, як бачимо, глибокий патріотичний зміст «Слова...» Рильського не лише втілений у досконалу художню форму. Ця поема захоплює нас красою думки і почуття. Поет живописує словом, беручи зі своєї мистецької палітри найтонші барви та відтінки. Завдяки його умінню це майстерно робити, ніби живучи бачимо Вітчизну-матір, її великих синів та дочок, чуємо її слово-пісню, яка долинає до нас із самої глибини віків голросром невмирущого Бояна.

Патетичного звучання твору поет досягає розмаїтою лексикою: слов'янізмами: благословен, цілюща (вода), віщий (птах), благовіснен (сонце); короткими формами прикметників: славен, зелен, властен; тавтологічними висловами, навіяними народною поезією: рута-м'ята, роси-сльози, злато-серебро. Він і сам творить повноправні епітети-неологізми: громовузкими словами, ріки ясноводі. Органічно влітає поет у барвисту мережу своєї мови деякі мотиви та образні звороти з давньоруської поеми «Слово о полку Ігоревім». Дух нашого народу невмирущий, ворог не годен порвати «золоту струну» його волі, вбити «дух Боянів» – дух патріотизму і національної гордості.

Список літератури:

1. Українська література: підручник для 11 класу середньої загальноосвітньої школи / за ред. О.І. Непорожного. Київ : Освіта, 1995. С. 165–183.
2. Булаховський Л.А. Максим Рильський поет-патріот : вибрані праці в 5 т. Київ : Наук. думка, 1977. Т. 5. С. 594–600.
3. Історія української літератури ХХст. Кн. 1 / за ред. В.Г. Дончика. Київ, 1993. С. 124–230.
4. Базишевський В. Поезія як мислення. *Українське слово : хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. у 4-х книгах* / В. Базишевський. Київ : Рось, 1994. Кн. 3. С. 182–197.
5. Буркут К.С. Зіставно-порівняльна характеристика словесно-образних систем О. Олеся, П. Тичини, М. Рильського. Київ, 2003. 16 с.
6. Єрмоленко С.Я. «Великий гранослов свого народу...» : до 95-річчя з дня народження М.Т. Рильського. *Мовознавство*. 1990. № 3. С. 3–11.

References:

1. Neporozhnyj, O.I. (eds.) (1995). *Ukrainska literatura: Pidruchnyk dlia 11 klasu serednoi zahalnoosvitnoi shkoly* [Ukrainian literature: a textbook for the 11th grade of secondary school]. Kyiv: Osvita, pp. 165–183. (in Ukrainian)
2. Bulakhovskiy, L.A. (1977). *Maksym Rylskiy poet-patriot : vybrani pratsi v 5 t.* [Maxim of Rila poet-patriot: selected works in 5 volumes]. Kyiv: Nauk. dumka, vol. 5, pp. 594–600. (in Ukrainian)
3. Donchyk, V.H. (eds.) (1993). *Istoriia ukrainskoi literatury XX st. Kn. 1* [History of Ukrainian Literature of the XX Century. Book. 1]. Kyiv, pp. 124–230. (in Ukrainian)
4. Bazylevskiy, V. (1994). *Poeziia yak myslennia* [Poetry as thinking]. *Ukrainske slovo : khrestomatiia ukrainskoi literatury ta literaturnoi krytyky XXst. u 4-kh knyakh* [Ukrainian word: a textbook of Ukrainian literature and literary criticism of the twentieth century. in 4 books]. Kyiv: Ros, book 3, pp. 182–197. (in Ukrainian)
5. Burkut, K.S. (2003). *Zistavno-porivnialna kharakterystyka slovesno-obraznykh system O. Olesia, P. Tychny, M. Rylskoho* [Comparative and Comparative Characteristics of Verbal-Figurative Systems O. Olesya, P. Tychny, M. Rylsky]. Kyiv, 16 p. (in Ukrainian)
6. Iermolenko, S.Ya. (1990). «Velykyi hranslov svoho narodu...»: do 95-richchia z dnia narodzhennia M.T. Rylskoho [«The Great Granologist of His People...»: to the 95th Birthday of M.T. Rylsky]. *Linguistics*, no. 3, pp. 3–11. (in Ukrainian)